

Česká barokní literatura (20. léta 17. stol. – asi 70. léta 18. stol.)

Přečtěte si následující charakteristiku historické a literární situace v Čechách v období baroka. Podtrhněte důležité informace.

Stavovským povstáním (zahájeným r. 1618) vyvrcholily politické rozpory mezi šlechtou a městy, protestantskou většinou a katolickou menšinou. Stavovská vláda zbavila Habsburky moci a za krále byl zvolen vůdce Protestantské unie kurfiřt Fridrich V. Falcký. Ze země byl vypovězen jezuitský řád (působil v Čechách od r. 1556) jako hlavní opora panovnického rodu.

Porážka nekatolických vojsk v bitvě na Bílé hoře (8. listopadu 1620) vedla ve svých důsledcích k nastolení nových společenských poměrů, vymezených vyhlášením **Obnoveného zřízení zemského** (1627 pro Čechy, 1628 pro Moravu). Tímto zákonem Ferdinanda II. (1619; 1620-1637) bylo potvrzeno dědičné právo Habsburků na český trůn, posíleny pozice panovníka a duchovenstva. Užívání němčiny se zrovnoprávnilo s češtinou, ale to ve skutečnosti znamenalo vytlačování češtiny z postavení veřejného jazyka. Bylo povoleno jedině, a to katolické náboženství. Podstatná část protestantské inteligence proto zvolila odchod do exilu, poddaní byli nuceni katolickou víru přijmout.

Taková situace se projevila v písemnictví oslabením domácí autorské a čtenářské základny a jeho rozštěpením na tři hlavní větve: **exulantskou literaturu** (psanou z protihabsburských a protikatolických pozic), **domácí oficiální literaturu** (v závislosti na žánru a autorovi více či méně podporovala rekatolizaci a vládnoucí rod) a **neoficiální literaturu** (rukopisnou, převážně lidovou, vyjadřující zpravidla protestantské stanovisko). Na pomezí oficiálního a neoficiálního písemnictví stojí tvorba pololidová (konfesijně méně vyhraněná, tištěná i rukopisná). Tyto větve nebyly vzájemně zcela izolované a ovlivňovaly se. Z uměleckého hlediska je do značné míry spojuje **barokní vidění světa**.

---

evropský
sociální
fond v ČR

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Počátky baroka

(20. léta 17. století – asi polovina 17. století)

Jan Amos Komenský

(1592-1670)

Přečtěte si následující text, odpovězte na otázky za textem, odpovědi si запиšte do sešitu.

Za umělecky nejvýraznější osobnost exulantské literatury v období počátků baroka a celého staročeského písemnictví vůbec je považován **Jan Amos Komenský**. Narodil se v Nivnici (u Uherského Brodu). Pocházel z měšťanské rodiny, oba rodiče mu brzy zemřeli. Základní vzdělání získal na bratrských školách (v Přerově a Strážnici) a pro své výjimečné nadání byl představiteli jednoty vybrán, aby ve studiu pokračoval na protestantských vysokých školách v Německu (v Herbornu a v Heidelbergu). Pak působil jako učitel a bratrský kněz (v Přerově a ve Fulneku). Po bitvě na Bílé hoře je Komenský (jako nekatolický duchovní) nucen opustit rodinu a skrývat se. V Přerově r. 1622 mu zemřela při moru žena (Magdalena Vizovská) i obě děti. Rok nato byla ve Fulneku zničena jeho knihovna jako kacířská.

Václav Brožík - J. A.
Komenský ve své pracovně
v Amsterdamu (1891)

Po vydání Obnoveného zřízení zemského (1627-1628) již není Komenského setrvání ve vlasti možné. S dalšími členy jednoty odchází do exilu v polském Lešně (i s druhou manželkou Dorotou Cyrillovou, která tam r. 1648 umírá), kde organizuje bratrskou emigraci. V Polsku, které se mu stalo domovem na dvacet osm let, je zvolen biskupem a písařem jednoty (1632). Tento pobyt Komenský přerušil cestami do Anglie a Švédska (1641 -1648) a do Uher (1650-1654). Při vojenském drancování Lešna (r. 1656) mu shořel dům a bohatá knihovna s mnoha cennými rukopisy včetně několika významných dlouhodobě připravovaných děl. Poté žil spolu s početnou rodinou (třetí

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

GYMNÁZIUM
PRACHATICE

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

manželkou mu byla Jana Gajusová) až do smrti v Amsterdamu. V nedalekém Naardenu byl pohřben.

Komenského neobyčejně rozsáhlé dílo můžeme rozčlenit na oblast **uměleckou, pedagogickou a pansofickou** (vševědnou). Umělecké cítění Komenský projevil např. již v dílku **Listové do nebe** (tisk 1619). Navazuje v něm na žánr humanistického literárního dopisu a zobrazuje sociální tematiku – vztah chudých a bohatých, které rozsuzuje Kristus. Listové předjímají linii Komenského tzv. **útěšných spisů**, v nichž autor ve formě alegorie vyjadřuje pocity z tíživé pobělohorské situace a později i z postavení emigrace – odevzdanost bohu, lítost sklíčenost, osobní smutek a víra v lepší budoucnost.

Nejvýznamnějším dílem tohoto typu se stal **Labyrint světa a ráj srdce** (rkp. 1623 a první tisk 1631 obsahuje v názvu luthauz místo ráj). Text Komenský napsal v době svého ukrývání, kdy bylo násilně přerušeno jeho působení a potkala ho rodinná tragédie.

Na alegorii, ve srovnání s Labyrintem jednodušší, je založen také jiný významný Komenského text – **Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské** (tisk z r. 1650). Vznikl těsně po vestfálském míru (1648), kdy byly zmařeny poslední naděje emigrantů na povolení náboženských svobod ve vlasti, a tedy i na jejich návrat domů.

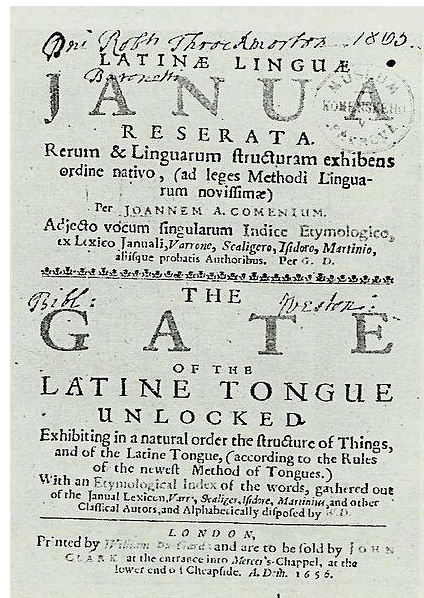
V obecném kulturním povědomí je Komenský znám jako „učitel národů“. **Díla s pedagogickým zaměřením** začal psát česky pro domácí prostředí. Ve vztahu k evropským potřebám je musel upravit a přeorientovat se na latinu. Většina těchto spisů vyšla v souborném amsterodamském vydání (1657-1658).

K napsání některých didaktických (ve významu zabývajících se vyučováním) textů Komenského přiměly okolnosti (např. nabídka Švédů na učebnice pro jejich školy). V první řadě chtěl totiž realizovat své plány „vševědné“ a při výjezdech usiloval navíc o diplomatická jednání ve prospěch českých protestantů. Významné osobnosti, které Komenského pozvaly, však měly zpravidla zájem především o jeho činnost pedagogickou.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Ve svých didaktických dílech Komenský přichází s principy ve své době novými, až převratnými. Většina z nich je dodnes živá, např. stejné možnosti vzdělání pro všechny, učit se s porozuměním, dovršit školní vzdělání cestami po zahraničí. Základ Komenského pedagogického systému tvoří pojetí výchovy jako celoživotního cílevědomého procesu počínaje rodinou přes jednotlivé typy škol až k samostudiu. Svědčí o tom např. spisy **Informatorium školy mateřské** (rkp. česky asi 1630, lat. tisk amster. vydání 1657-1658) a různé Komenského didaktiky (vytištěné většinou také v rámci souborného amsterodamského vydání).

Komenský je autorem učebnic, které byly přitažlivé pro svoje praktické zaměření. Jejich základ **otevřená** (Janua latinský tisk 1631). Z jazyková učebnice **Svět v sensualium pictus**, první názornými ilustracemi. V obsahovala vedle latiny jazycích (v tisku z r. 1657 Potřeba efektivní výuky Komenského k myšlence učiva ve spisu **Škola** 1654).

tvořil spis **Brána jazyků** linguarum reserata, něho vycházela **obrazech** (Orbis známé vyd. 1657) s různých vydáních text v národních to byla němčina). dovedla dále vytvořit dramatizace **hrou** (Schola ludus, tisk

Komenský po celý život usiloval o uskutečnění gigantického plánu **vševědné** (pansofické) **encyklopedie**. Součástí autorových vědeckých snah byla i práce na rozsáhlém **slovníku jazyka českého**. Materiál, který sbíral více než třicet let, však shořel (spolu s jinými texty) v Lešně. Nejdůležitějším z pansofických děl se stal sedmidílný nedokončený spis **Všeobecná porada o nápravě lidských věcí** (De rerum humanarum emendatione consultatio catholica, rkp. 1644-1670). Obdivuhodné dílo Komenského je sjednoceno základní, nadčasovou myšlenkou: umění a věda má člověka povznášet a vést ho k harmonickému mírovému životu.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

GYMNÁZIUM
PRACHATICE

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- *Které historické události měly vliv na život Jana Amose Komenského? Jak ho ovlivnily?*
- *Se kterými místy je spojen osud Komenského?*
- *S jakou církví je spojeno jeho vzdělání a pozdější povolání? Co o této církvi víte?*
- *Na jaké oblasti dělíme tvorbu Komenského?*
- *Jmenujte některá díla z každé oblasti.*
- *Vysvětlete pojmy: útěšný spis, pansofické dílo, didaktika.*
- *Jaké názory Komenský prosazoval v oblasti vzdělávání?*

Práce s texty:

Kšaft (závěť) umírající matky, Jednoty bratrské (tisk z r. 1650)

Odkaz národu českému

Na tebe, národe český a moravský, vlasti milá, zapomenouti také nemohu při svém již dokonalém s tebou se loučení. Nýbrž k tobě nejpředněji se obracejíc, tebe pokladů svých, kteréž mi byl svěřil Pán, nápadníkem a dědicem nejpřednějším činím: příkladem některých bohatých měšťanů římských i králů pomezných: kteříž umírajíce, dědicem věcí svých obec římskou, vládu okršlku (ve významu okrsku) zemského ujímající, kšafty svými nařizovali. Věřímť i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český! A pro tuto naději tebe dědicem činím všeho toho, co jsem koli po předcích svých byla zdělila a přes těžké a nesnadné časy přechovávala: nýbrž i v čem koli dobrém skrze práci synů mých a požehnání boží rozhojnění jsem přijala, to všecko tobě zcela odkazuji a oddávám, a zejména:

Zejména napřed milost k pravdě boží čisté, kterouž nám před jinými národy prvé službou mistra Jana Husa našeho ukazovati začal Pán. (...).

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

GYMNÁZIUM
PRACHATICE

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Páté, odevzdávám také tobě a synům tvým snažnost v pulérování, vyčišťování a vzdělání milého našeho a milostného otcovského jazyka: (...).

Ale což více mluvíti? Přestati mi přijde a rozžehnali se s tebou, vlasti milá! Ale jakž pak? Tak, jako Jákob patriarcha, na smrtelné posteli své žehnaje se s syny svými, dával jim požehnání: jako i Mojžíš, odcházeje od lidu svého. Z jejichž úst já vezmouc slova, tobě, národe český, na rozžehnanou požehnání vyhlašuji od Hospodina Boha tvého: Aby ty přece byl a zůstával **ratolestí rostoucí, ratolestí rostoucí podle studnic, ratolestí rostoucí nad zed**. Ačkoli hořkostí naplnili tebe a stříleli na tebe, v tajné nenávisti měvše tě střelci: **zůstaniž však v síle lučičtě tvé a zsilte se ramena rukou tvých**. (...).

Požehnání mé silnější při tobě buď nad požehnání předků mých až ke končinám pahrbků věčných.

- *Kšaft Komenský napsal po uzavření tzv. vestfálského míru, kdy definitivně ztratil naději na návrat do vlasti. (Zopakujte si např. podle encyklopedického slovníku, co tato dohoda znamenala pro české země, a domyslete, jaký byl její důsledek pro emigranty.)*
- *Na základě titulu díla určete, jakého uměleckého prostředku zde Komenský používá. (Kdo je subjektem jeho odkazu?)*
- *V první části textu se objevuje motiv návaznosti na antiku. V čem spočívá? Po něm následuje motiv, který je známý také z jedné novodobé písně. Kdo ji zpívá? Na základě ukázky z díla Komenského zdůvodněte, proč asi tato píseň zazněla v souvislosti s událostmi roku 1968 i 1989.*
- *Co Komenský odkazuje v závěti českému národu?*
- *V Kšaftu se také objevuje idea o návaznosti učení jednoty bratrské. U kterého myslitele ve vztahu k pravdě vidí Komenský její počátek?*

(Za domácí úkol si zopakujte základní fakta o jednotě bratrské.)

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

GYMNÁZIUM
PRACHATICE

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- *Co Komenský pátým bodem odkazuje vlasti? Kdo se před ním zabýval podobným tématem? (Uveďte alespoň hlavního představitele raného, zobecněného a popularizovaného humanismu.)*
- *V závěru autor využívá biblických motivů - v jakém významu? (Ověřte si podle slovníkové příručky základní charakteristiku uvedených postav.)*
- *Jak vysvětlíte obrazná přirovnání vytištěná polotučným písmem v závěru textu?*

Didactica, to jest Umění umělého vyučování

(rukopis z let 1628-1632, tisk až z r. 1849)

Kapitola IX

Že do škol všeska mládež obrácena býti má:

Školy pak mají býti nejen pro některou bohatší a přednější, ale pro všesku, urozenou i neurozenou, bohatou i chudou, obojího pohlaví mládež.

- *V souvislosti s ukázkou z Didaktiky vysvětlete, proč byly uvedené myšlenky Komenského ve své době převratné.*

Novissima linguarum methodus (Nejnovější metoda jazyků)

(tisk z r. 1648)

CLXXXV

Opakování a zkoušky necht' jsou prováděny stále. Jinými slovy: budiž přihlíženo k tomu, aby sama metoda učení sestávala z praktického opakování a zkoušení. Části zkoušky jsou: zkoumati:

1. Zda se někdo něčemu naučil; to se objeví, umí-li to odříkávali.
2. Zda to pochopil; to se pozná různými analytickými otázkami.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

3. Zda zná použití toho; to ukáže nakázaná praxe, prováděná bez přípravy.

- *U ukázky ze spisu Novissima linguarum methodus se zamyslete nad Komenského didaktickými principy. Jsou stále aktuální?*

Orbis sensualium pictus

☼:☼:(34):☼:☼

XV.

Olcra.

Gartenfrüchte.

In